

פרשת "לך לך" – האם גדר טובה עושה טוב, למשפחה, לקהילה ולחברה?

זאב (וה) פרידמן

המשורר האמריקאי רוברט פרוסט, (1874-1963) בשירו "תיקון חומה" (1915) טבע האימרה: "גדר טובה עושה שכנים טובים". הפתגם מופיע לראשונה בכתב בסביבות שנת 1850 כפתגם אמריקאי עממי, אך הוא התפרסם לאחר הופעתו בשירו של רוברט פרוסט "חומה מאַחָה" (Mending Wall) משנת 1915.

פרשתנו מאירה זרקור לסוגיה, האם אכן הקמת גדר הפרדה, היא עושה טוב למשפחה, לקהילה ולחברה. אנו ננסה לדון בסוגיה זאת בממדיה השונים כפי שמשתקפים בפרשה.

האם שליחות ציבורית ומשפחה יכולים לדור במרחב אחד ובכפיפה אחת? האם אברהם השליח הציבורי ואברהם המשפחתי יכולים לחיות בשלום, זה עם זה?

"וַיֹּאמֶר ד' אֶל-אַבְרָם, לֵךְ-לְךָ מֵאַרְצְךָ וּמִמּוֹלַדְתְּךָ וּמִבֵּית אָבִיךָ, אֶל-הָאָרֶץ, אֲשֶׁר אֲרָאָךְ. וְאֶעֱשֶׂךָ, לְגוֹי גָדוֹל, וְאַבְרָכְךָ, וְאֶגְדָּלְךָ שְׁמֶךָ; וְהָיָה, בְּרַכְּךָ. וְאַבְרָכָה, מְבָרְכֶיךָ, וּמְקַלְלְךָ, אָרָר; וְנִבְרָכוּ בְּךָ, כָּל-מְשֻׁפָּחַת הָאֲדָמָה. וְיִלְדָּךְ אַבְרָם, כְּאֲשֶׁר דָּבַר אֵלָיו ד', וְיִלְדָּךְ אֹתוֹ, לוֹט; וְאַבְרָם, בֶּן-חָמֵשׁ שָׁנִים וְשִׁבְעִים שָׁנָה, בְּצֵאתוֹ, מִחָרָן. וַיִּקַּח אַבְרָם אֶת-שָׂרִי אִשְׁתּוֹ וְאֶת-לוֹט בֶּן-אָחִיו, וְאֶת-כָּל-רְכוּשָׁם אֲשֶׁר רָכְשׁוּ, וְאֶת-הַנֶּפֶשׁ, אֲשֶׁר-עָשׂוּ בְּחָרָן; וַיֵּצְאוּ, לְלֶכֶת אֶרְצָה כְּנָעַן, וַיָּבֹאוּ, אֶרְצָה כְּנָעַן. (בראשית, יב', א-ה).

התבוננות מעמיקה בפסוקים אלו, חושפת לעינינו דיאלקטיקה שבין מחויבות ואחריות לשליחות אלוקית ציבורית למען הכלל, העם והחברה ולבין המחויבות והאחריות למשפחתך הקטנה. אנו מכירים בעולמנו המודרני את המתח הקיים שבין המימוש העצמי והקריירה האישית, לבין האחריות והמחויבות למשפחה.

אברהם אבינו מציג לנו בסיפור "לך לך", את התמודדותו במורכבות השליחות האלוקית שהוטלה עליו, אל מול אהבתו ומחויבותו למשפחתו. האתגרים העומדים בפני אברהם, אינם פשוטים וראוי לבחון התמודדותו עם אתגרים אלו.

התהליך הנפשי שעובר אברהם בפרידה מבית אביו ממקום גידולו ומשפחתו, אינו פשוט כלל ועיקר.

לכאורה תמוה הסדר בפסוק: "וַיֹּאמֶר ד' אֶל-אַבְרָם, לֵךְ-לְךָ מֵאַרְצְךָ וּמִמּוֹלַדְתְּךָ וּמִבֵּית אָבִיךָ, אֶל-הָאָרֶץ, אֲשֶׁר אֲרָאָךְ". צריך היה הכתוב לומר: מבית אביך, ממולדתך ומארצך, שהרי כך היא יציאתו של אדם, תחילה מביתו, אחר כך מעירו ולבסוף מארצו. "בעל הכתב והקבלה" (ר' יעקב צבי מקלנבורג מרבני גרמניה 1785-1865) מפרש: שמדובר כאן לא בהתרחקות גופנית אלא, בהתרחקות מחשבתית ההולכת מאחור לפני, מן הרחוקים אל הקרובים יותר אלינו. היציאה מן המולדת קלה מן היציאה מבית אביו שהיא הניתוק האכזרי ביותר.

אברהם אבינו מציג לנו מודל שיש בו התכנות לשילוב, של מחויבות לשליחות הציבורית, עם המחויבות למשפחה. בעיון בכתוב נראה לכאורה, שהקב"ה מורה לאברהם, לעזוב לבדו את בית אביו ומשפחתו, - "לך לך" לבדך, ולא, - לך לך עם אשתך. לא כמו, במקרה של נח, שם הקב"ה אומר לנח: "וַיֹּאמֶר ד' לְנֹחַ, בֹּא-אִתָּה וְכָל-בֵּיתְךָ אֶל-הַתֶּבֶה" (בראשית, ז', א').

"אברהם הציבורי", מתייצב למשימה האלוקית לחולל ולהנחיל את האמונה המונותאיסטית והקמת העם העברי מעבר לנהר. אבל "אברהם המשפחתי" איננו מוכן גם לוותר על המשפחה. אברהם מציג מודל משולב של שני ערכים: שליחות ציבורית ומשפחה, שכן יכולים לדור בכפיפה אחת. "וַיִּקַּח אַבְרָם אֶת-שָׂרִי אִשְׁתּוֹ וְאֶת-לוֹט בֶּן-אָחִיו, וְאֶת-כָּל-רְכוּשָׁם אֲשֶׁר רָכְשׁוּ, וְאֶת-הַנֶּפֶשׁ, אֲשֶׁר-עָשׂוּ בְּחָרָן; וַיֵּצְאוּ, לְלֶכֶת אֶרְצָה כְּנָעַן, וַיָּבֹאוּ, אֶרְצָה כְּנָעַן. (בראשית, יב', ד'-ה').

אברהם מתייצב לקבל השליחות האלוקית והאחריות הכבדה שהוטלה עליו על ידי הקב"ה, אבל בכפיפות לכך, שהוא ממשיך גם לשאת באחריות והמחויבות למשפחתו. אברהם מציב גבולות

וקוים אדומים לקב"ה – המשפחה היא ערך עליון, לא אצא לבדי, אלא רק עם אשתי, עם בן אחי לוט ואת הנפש שעשינו אשתי שרי ואני בחרן.

אנו פוגשים גם במקום אחר, את המתח הקיים בין מימוש השליחות האלוקית, הלאומית והציבורית, אל מול האחריות והמחויבות למשפחה: "וַיֵּלֶךְ מֹשֶׁה וַיָּשָׁב אֶל-יִתְרֹ חַתָּנוֹ, וַיֹּאמֶר לוֹ אֵלֶיךָ נָא וְאֶשׁוּבָה אֶל-אֲחִי אֶשֶׁר-בְּמִצְרַיִם, וְאֶרְאֶה, הָעוֹדֵם חַיִּים; וַיֹּאמֶר יִתְרוֹ לְמֹשֶׁה, לָךְ לְשָׁלוֹם (שמות, ד', יח'). מפרש רש"י: "וישב משה אל יתרו חותנו: ליטול רשות".

הרב חנון פורת בפרושו: "מעט מן האור" לפרשת שמות, התשס"ד נדרש לכך: "שואל ר' ישראל סלאנטור: האמנם זקוק משה לקבל רשות מיתרו? הן דבר ד' קודם לכול ואילו היה יתרו מסרב חלילה, האם היה על משה להיענות לו ולהישאר במדין? הן כלל גדול הוא: דברי הרב ודברי התלמיד, דבר מי שומעים? ומשיב ר' ישראל תשובה קצרה, שכל כולה מילה אחת "במאמא לושן": מענטש-קייט (התנהגות אנושית)... כי זאת יש לדעת: גם בשעה שניצב אדם בפני משימות לאומיות גדולות, התובעות התמסרות טוטאלית. אל לו לזלזל בפכים הקטנים ולשכוח את חובתו האנושית הפשוטה כלפי חבריו ובני משפחתו".

האם היה צורך להקים גדר הפרדה בין שני המרחבים- המרחב של השליחות הציבורית לבין המרחב של המחויבות למשפחה. האם הקמת גדר הפרדה וירטואלית בין שני מרחבים אלו, תעשה אותם שכנים טובים יותר, או פחות טובים, האחד לשני? דומה שהקמת גדר תזיק ושיש לפעול בשני מרחבים אלו כמרחב פתוח אחד, שהאחד מזין את השני והאחד מעניק משמעות לשני. אנו יכולים להשליך זאת לעולמנו, כאשר תפקיד ועיסוק עם משמעות, עושה אותנו יותר מאושרים ומסופקים. עובדה שמשפיעה לטובה על תפקודנו במשפחתנו, וכן להפך, עולם של משמעות במשפחתנו, ישפיע לטובה על עבודתנו ועיסוקנו.

אמיל דורקהיים (1855-1917) מאבות הסוציולוגיה של המשפחה, ראה במשפחה- יחידת סולידריות מכנית ואורגנית קטנה, האחראית לגידולו של יחיד חברתי ולפיכך בסיס לתרומה לחברה כולה.

האם הקמת גדר טובה בתוך משפחה פלורליסטית שיש בה שונות והבדלים בין אנשיה, היא טובה?

פרשתנו מלמדת אותנו, מבית מדרשו של אברהם, מהי אחריות, מחויבות, סולידריות וערבות הדדית למשפחה הפלורליסטית, מבלי להקים גדר הפרדה טובה.

"וַיְהִי-רִיב, בֵּין רְעִי מְקַנְה-אֲבָרָם, וּבֵין, רְעִי מְקַנְה-לוֹט; וְהַפְּנֵנִי, וְהַפְּרֹזִי, אֲזוֹ, יֹשֵׁב בְּאֶרֶץ. וַיֹּאמֶר אֲבָרָם אֶל-לוֹט, אֵל-נָא תְהִי מְרִיבָה בֵּינִי וּבֵינֶךָ, וּבֵין רְעִי, וּבֵין רְעִיךָ: כִּי-אֲנָשִׁים אַחִים, אֲנַחְנוּ" (ג', ז-ח'). אברהם ולוט נפרדים גאוגרפית ולמרות הפערים הגדולים ביניהם, באורח החיים, בהשקפת עולם ובאידאולוגיה. בשעת מבחן כשאחיו ולוט בן אחיו של אברהם נתונים בצרה ובמצוקה, אברהם נחלץ להצילם מידי המלכים, תוך סיכון גופו, "וַיִּשְׁמַע אֲבָרָם, כִּי נִשְׁבָּה אַחִיו; וַיֵּרָק אֶת-חֲנִיקָיו וַיִּלְיֵד בֵּיתוֹ, וְגַם אֶת-לוֹט אַחִיו וְרַכְשׁוֹ הָשִׁיב". (יד', יד-טז'). תפיסתו של אברהם את ערך המשפחה- האחריות, הסולידריות והערבות ההדדית, לא יודעת גבולות ופשרות. למרות הפיצול והמרחק הגאוגרפי והאידאולוגי במשפחה, אברהם איננו עושה חשבונות, איננו עוסק בתיוג בני המשפחה השונים ממנו ובהדרתם, ובשעת מבחן הוא מסכן את נפשו ונחלץ לעזרתם. אצל אברהם אין כל גדר. במשפחה לא מקימים גדר בין אנשים גם אם קיימים הבדלים ושונות ביניהם.

אברהם העברי הראשון והמונותאיסט הראשון, הוא גם הפלורליסט והליברל הראשון, בכל הקשור למחויבות, אחריות ולערבות הדדית לבני המשפחה, על אף הריבוד והשונות שבהם. אין גדר מפרידה במשפחה, בין דתיים לחילוניים, בין ימין לשמאל, בין דעות ועדות.

דיונונו בפרשתנו בסוגיית הקמת גדר טובה המפרידה, מוצא ביטוי גם במישור הקהילתי והחברה היהודית, לאורך ההיסטוריה במאבק בין קהילות האורתודוקסים והרפורמים. הרש"ר הירש (1808 - 1888) צידד בהקמת גדר הפרדה אטומה בין קהילות אלו והוא אישית הנהיג מאבקים

ברפורמים. אך לעומתו הנציב מוולוז'ין (נפתלי צבי יהודה ברלין 1816-1893), התנגד להקמת גדר בין חלקיו השונים של עם ישראל בגולה והטיף לערבות הדדית ואחריות של כלל ישראל, וכך הוא כותב בשו"ת "משיב דבר" סימן מד': "עצה זו קשה כחרבות לגוף האומה וקיומה, הן בשעה שהיינו בארצנו וברשותנו כמעט (בבית שני) נעתם ארץ וחרב הבית וגלה ישראל בסיבת מחלוקת הפרושים עם הצדוקים וגם הסב מחמת שנאת חינוס הרבה שפיכות דמים, מה שאינו מן הדין. היינו בשעה שראה פרוש שאחד מקל באיזה דבר (ואף על גב שלא היה צדוקי כלל אלא עשה עברה), מכל מקום מחמת שנאת חינוס היה שופטו לצדוקי. ומזה נתרבה שפיכות דמים בהיתר ולשם מצוה בטעות. וכל זה אינו רחוק מן הדעת, להגיע חס וחלילה בעת כזאת גם כן, אשר על פי ראות עיני אחד ממחזיקי הדת, ידמה שפלוגי אינו מתנהג על פי דרכו בעבודת ד' וישפטנו למינות ויתרחק ממנו ויהיו רודפים זה את זה, בהיתר בדמיון כוזב".

הנצי"ב בפירושו "העמק דבר", בהקדמתו לספר בראשית כותב: "ספר בראשית נקרא בפי הנביאים "ספר הישר"....ויש להבין הטעם למה קרא בלעם את אבותינו בשם "ישרים" ביחוד, ולא "צדיקים" או "חסידים" וכדומה..... בחורבן בית שני שהיו צדיקים וחסידים ועמלי תורה, אך לא היו ישרים בהליכות עולמים. על כן, מפני שנאת חנוס שבלבם זה אל זה, חשדו את מי שראו שנוהג שלא כדעתם ביראת ה' שהוא צדוקי ואפיקורס. ובאו על ידי זה לידי שפיכות דמים בדרך הפלגה, ולכל הרעות שבעולם, עד שחרב הבית..... שהקדוש ברוך הוא ישר הוא ואינו סובל צדיקים כאלו, אלא באופן שהולכים בדרך הישר גם בהליכות עולם, ולא בעקמימות אף על שהוא לשם שמים, דזה גורם חורבן הבריאה והריסות ישוב הארץ".

דומה שהנצי"ב בהקשר לנושא דיונונו בפרשתנו, מתנגד לאימרה: "גדר טובה עושה שכנים טובים". לדעתו אין מקום להקים גדרות הפרדה בין חלקי העם השונים. יש לקיים דיאלוג ושיח ולהעניק מקום למחלוקת, שכן אין בית מדרש שאין בו מחלוקת. גדר טובה אולי נחוצה ואף הכרחית, רק בהפרדה בין השליחות הציבורית לבין כספי הציבור. במקרה זה את הגדר יש להקים ישרה ולא עקומה.

גדר הפרדה כביכול טובה, לא עושה טוב לעם ישראל - לא למשפחה, לא לקהילה, ולא לחברה. האחריות, הסולידריות והערבות ההדדית מבית מדרשו של אברהם מוצא את ביטויו בהפטרה לפרשתנו בדברי הנביא ישעיהו (מא', ו'): " איש את רעהו יעזרו ולאחיו יאמר חזק".